

УДК 821.111(73) – 31.09

МАРИНА ЗУЄНКО

(Полтава)

РЕЦЕПЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ МІСТ У ПОВІСТІ «ПРОСТАКИ ЗА КОРДОНОМ АБО ШЛЯХ НОВИХ ПАЛОМНИКІВ» (1869) МАРКА ТВЕНА

Ключові слова: рецепція, наратор, стиль, жанр, гумор.

Відомий гуморист, журналіст та автор книг для дітей Семюель Лехорн Клеменс (1835-1905) увійшов в історію американської літератури під псевдонімом Марк Твен і надав нове дихання національній літературі. Як знаний мандрівник він здійснив навколосвітню подорож, виступав з публічними лекціями в Англії, відвідав Іспанію, Францію, Італію, Швейцарію, Німеччину, Близький Схід, Північну Африку, Туреччину, Єгипет і Росію. Значна кількість літературних творів митця – це записки подорожнього. Його перша книга подорожніх записок мала назву «The Innocents Abroad, or The New Pilgrims' Progress: Being Some Account of the Steamship Quaker City's Pleasure Excursion to Europe and the Holy Land» (1869). «Простакі за кордоном» – це пародія на алегоричну повість Джона Беньяна «Шлях паломника» (1678-1684). Марк Твен, як правило, сам визначав жанр своїх літературних творів. Так, твір «Простакі за кордоном» автор визначив, як «щось на зразок звіту про...», зазначивши предмет і об'єкт опису: «Весела подорож до Європи і Святої землі на пароплаві «Квакер-сіті». Більш за все М.Твен вірив у гуманну місію сміху, тому саме у такий спосіб критикував негативні сторони дійсності своєї країни та країн Старого світу, бо хотів бачити їх кращими. Митець вірив, що гумор і сміх – природний фундамент позитивних емоцій і створення кращих взаємин між людьми. Роль гумору є основою для вирішення проблем інтелектуального, емоційного, морального та естетичного виховання. Його книги – це гімн доброти, чесності, дружби.

Дописуючи до американських газет та журналів, висвітлюючи свої враження від мандрівок до різних країн світу, М. Твен зібрав усі свої спогади в книгу «Простакі за кордоном». Письменник не оминув увагою й українські міста. Так, згадкою про відвідини Одеси є надруковане вітання від американських туристів російському імператорові Олександру II в українській газеті «Одеський вісник» від 24 серпня 1867 року, автором якого був журналіст С. Клеменс. Серед подорожніх американців на пароплаві «Квакер-Сіті» був молодий журналіст газети «Альта Каліфорнія» із Сан-Франциско С. Клеменс. Американськими туристами в Севастополі та Одесі опікувався американський консул. Місцеві чиновники у Севастополі запропонували туристам віддати шану російському імператорові Олександру II, який із сім'єю саме відпочивав у Лівадії, неподалік Ялти. У вітальному слові М. Твен написав про купку приватних громадян Америки, що подорожу-

ють лише заради власного задоволення, скромно, як і належить людям, що не мають жодного офіційного статусу, а тому ніщо не виправдовує їхньої появи перед Його Величністю, окрім бажання особисто висловити вдячність володареві держави, яка завжди була дружньою до США.

У своїх спогадах з подорожі, що ввійшли до книжки «Простаки у Європі», він не шкодував сарказму, висміюючи вади народів, з якими зустрічався. За щире зображення того, що бачив, Марка Твена вважають першим справді американським письменником.

У «Повісті простаки за кордоном» оповідь ведеться від імені простака. Постать «простака» фігурує як комічний персонаж, типовий для американського гумору. В образі простака закладена висхідна подвійність: в одній фігурі поєднується серйозне й несерйозне, простежується універсальний комізм, що дозволяє йому виконувати функцію медіатора, примиряти суспільні антиномії. Простак набуває культурно-національних, історичних якостей. Через свого «простака» М. Твен розвінчує штучний імідж міст Європи, чим означається дихотомія ідеального та реального. Розіграші й жарти є однією з типових ознак і американського «простака». Через образ простака митець дає свій неупереджений, невикривлений, наївний погляд на світ.

Предметом нашого дослідження є три розділи з останньої частини повісті «Простаки за кордоном»: VIII. «Плавание по Босфору и Черному морю. – «Новоявленный Моисей». – Печальный Севастополь. – Радужный прием в России. – Охота за сувенирами. – Как путешественники составляют свои коллекции»; IX. «Девять тысяч миль на восток. – Российское подобие американского города. – Запоздалая благодарность. – Мы посетили самодержца всея Руси»; X. «Летний дворец царя. – Готовимся к тяжелому испытанию. – На приеме у императора. – В гостях у великого князя. – Очаровательная вилла. – Визит генерал-губернатора. – Высокопоставленные гости».

Зокрема, Севастополь викликає у наратора співчуття, оскільки він бачить це місто майже вщент знищеним після Кримської війни. Але американського простака вражає гостинність, з якою американців повсюди зустрічають у Севастополі. І, водночас, він сміється над прагматичністю американців та бажанням заробити на трагедії й історії цього краю: «Наверно, ни один из городов в России, да и не только в России, не был так сильно разрушен артиллерийским огнем, как Севастополь. И, однако, мы должны быть довольны тем, что побывали в нем, ибо еще ни в одной стране нас не принимали с таким радушием, – здесь мы чувствовали, что достаточно быть американцем, никаких других виз нам уже не требовалось» [3, с. 310].

У дев'ятому розділі образ Одеси, створений митцем, має виразний суттєвий відтінок, водночас іронічний та історичний. Тож автор проводить паралелі між Одесою та американським містом, зокрема містом дитинства письменника Ганнібалом, через архітектуру та рослинність: «Сойдя на берег, я ступил на мостовые Одессы и впервые после долгого-долгого перерыва наконец почувствовал себя совсем как дома. По виду Одесса точь-в-точь американский город: красивые широкие улицы, да к тому же прямые; невысокие дома (в два-три этажа) – просторные, опрятные, без всяких причудливых украшений; вдоль тротуаров наша белая акация; деловая суeta на

улицах и в лавках; торопливые пешеходы; дома и все вокруг новенькое с иголки, что так привычно нашему глазу; и даже густое облако пыли окутало нас словно привет с милой нашему сердцу родины, – так что мы едва не пролили благодарную слезу, едва удержались от крепкого словца, как то освящено добрым американским обычаем» [3, с. 312].

Американське почуття здорового глузду (horse sense) є ніби синонімом до фігури «простака», що вирізняється здатністю неупереджено судити про речі, безпомилково відчуває неприродність умовностей тощо – всього того, що стримує здоровий дух буйного життя. Митець жартує щодо часової розбіжності: «Между Севастополем и Тихоокеанским побережьем разница во времени огромная. Когда здесь шесть часов утра, в Калифорнии идет еще позапрошлая неделя. Вполне извинительно, что мы немного запутались во времени. Эти неурядицы и волнения из-за дней и часов вконец измучили меня, я опасался, что это не пройдет мне даром и ко мне уж никогда не вернется чувство времени; но когда оказалось, что я безошибочно угадываю время обеда, блаженное спокойствие снизошло на меня и всем страхам и сомнениям пришел конец» [3, с. 310].

Водночас породження феномену «маски», в рамках якої роблене простацтво, удавана серйозність, навмисне непомічання безглуздості факту чи події спонукають сам характер оповіді зробити джерелом гумору та підкреслити комічність поведінки й манери самого наратора. Так, Марк Твен пише про долю засновника міста Одеси та проводить паралель з долею Роберта Бернса, увиразнюючи думку про нещирість людської пам'яті та мізерність людської доброчинності незалежно від культурної приналежності: «Один – бронзовая статуя герцога де Ришелье, внучатого племянника прославленного кардинала. Он стоит над морем на широком красивом проспекте, а от его подножья вниз к гавани спускается гигантская каменная лестница – в ней двести ступеней, каждая пятидесяти футов длиной, и через каждые двадцать ступеней – просторная площадка. Это великолепная лестница, и когда люди взбираются по ней, они кажутся издали просто муравьями. Я упоминаю об этой статуе и лестнице потому, что у них есть своя история. Ришелье основал Одессу, отечески заботился о ней, посвятил ей свой изобретательный ум, умел мудро рассудить, что послужит ей на благо, не скупясь отдавал ей свое богатство, привел ее к подлинному процветанию, так что она, пожалуй, еще сравняется с величайшими городами Старого Света, на собственные деньги выстроил эту великолепную лестницу и... И что же... Это напоминает мне слова матери Роберта Бернса, – когда ему воздвигли величественный памятник, она сказала: «Ах, Робби, ты просил у людей хлеба, а они тебе подали камень» [3, с. 313].

Завдяки «масці» оповідач-простак постає гумористичним персонажем, що з'являється в різних іпостасях, викликаючи сміх завдяки власній участі у подіях чи висловлюючи своє ставлення до них. У такий спосіб він акцентує повну відсутність свого зв'язку з картиною, яку він щойно змалював словами, а його міркування стають важливішими за зміст події.

Сприймаючи жарти-обмани, читач приймає авторські стандарти за абсолютні, поділяючи точку зору митця. Однак реципієнт поступово усвідомлює, що його змушують схвалювати те, з чого автор, фактично,

сміється і що засуджує [1, с. 5]. У процесі такого збентеження він проходить своєрідну перевірку на кмітливість та правильність власної інтерпретації наведених автором фактів. Завдяки цьому в читачі помітна комічна недоладність: він піддає сумніву власну оцінку дійсності (чи вигадки) і, водночас, сміється з легковірних героїв або своїх колег [1, с. 5]. М. Твен у главі, де описує Ялту та прийом у царя, іронізує над такою формою правління, як абсолютна монархія, кепкуючи з маленьких деталей, як то срібні ложки: «Полчаса мы бродили по дворцу, восхищаясь уютными покоем и богатой, но совсем не парадной обстановкой; и наконец царская фамилия сердечно распрощалась с нами и отправилась считать серебряные ложки» [3, с. 315].

Отже, в оповідях подорожнього домінує автобіографічність. Превалювання авторського світобачення та етичних установок фактично не утворюють так званого «оповідного центру» в особі персонажа-оповідача, оскільки він не є автономним утворенням, а його нарація коригується делікатними втручаннями автора. Персонаж інтегрує в собі національні особливості американської культури – філософія індивідуалізму і прагматизму, протест проти штучності й нормативності, про це все український читач зможе прочитати в повісті «Простаки за кордоном», у тому числі споглядаючи південні українські міста кінця XIX століття очима американця.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балдицын П. В. Творчество Марка Твена и национальный характер американской литературы / П. В. Балдицын. – М. : Высш. шк., 2004. – 299 с.
2. Долгушева О. В. Типология комического в художней прозе И. С. Нечуя-Левицкого и Марка Твена : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.05 / О. В. Долгушева. – К., 2002. – 19 с.
3. Твен М. Странствования за границей. Кругосветное путешествие : сборник : / М. Твен; [пер.с англ.]. – СПб. : Logos, 1998. – 816 с.

МАРИНА ЗУЕНКО

РЕЦЕПЦИЯ УКРАИНСКИХ ГОРОДОВ В ПОВЕСТИ «ПРОСТАКИ ЗА ГРАНИЦЕЙ ИЛИ ПУТЬ НОВЫХ ПАЛОМНИКОВ» (1869) МАРКА ТВЕНА

В статье анализируется восприятие М.Твеном городов Одессы, Севастополя, Ялты в повести «Простаки за границей». Авторская точка зрения раскрывается через образ американского простака. В этом образе объединяется серьезное и несерьезное отношение к действительности. Универсальный комизм в повествовании нарратора является доминантным в отображении культурно-национальных и исторических реалий украинских городов.

Ключевые слова: рецепция, нарратор, стиль, жанр, юмор.

MARINA ZUIENKO

THE RECEPTION OF UKRAINIAN TOWNS IN THE STORY «THE INNOCENTS ABROAD» (1869) BY M.TWAIN

The article deals with the reception of M.Twain such cities as Odessa, Sevastopol, Yalta in the Story «The Innocents Abroad». The author's view reveals through the image of American simple man. This image contains the serious and easy attitude towards

reality. The universal humor in narration is the dominant in describing cultural, national and historical peculiarities of Ukrainian towns.

Key words: reception, narrator, style, genre, humor.

Одержано 19.01.2011 р., рекомендовано до друку 25.05.2011 р.